

MARLEEN HABOUD:

Quichua y Castellano en los Andes Ecuatorianos.

Los efectos de un contacto prolongado.

Quito: Abya-Yala/EBI-GTZ, 1998.

VLASTIMIL RATAJ

*(Univerzita Karlova v Praze)**

Abstract

This Marleen Haboud's book, *Quichua and Castilian in the Ecuadorian Andes*, is a study of the contact between the Quechua and the mestizo population in the Ecuadorian Andes. Haboud assumes a multidisciplinary approach to the phenomena induced by this contact; her points of view include geolinguistics, sociolinguistics, ethnoinguistics, and linguistics. Unlike the majority of researchers that address similar topics, she also deals with the attitudes of the mestizos towards Quechua, not only those of Quechua speakers. This paper is a summary of her book.

Key words: Andean Spanish, Ecuadorian Spanish, sociolinguistics, language contact, Quechua, ethnoinguistics

Résumé

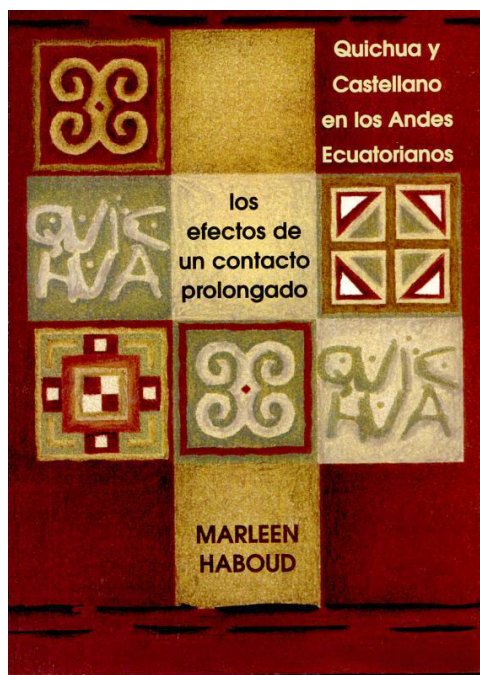
Tato práce Marleen Haboudové se zabývá kontaktem mezi kečuánským a mestickým obyvatelstvem v ekvádorských Andách. Na jevy způsobené tímto kontaktem má multidisciplinární pohled, studuje je z pohledu geolingvistiky, sociolingvistiky, etnolingvistiky i lingvistiky. Na rozdíl od většiny badatelů, kteří se zabývají podobnými tématy, Haboudová si všímá nejen postojů Kečuů, ale i postojů mesticů ke kečuánštině. Tento článek je stručným shrnutím její knihy.

Klíčová slova: andská španělština, ekvádorská španělština, sociolingvistika, jazykový kontakt, kečuánština, etnolingvistika

* Publikováno v *Ethnologia Actualis Slovaca*, 12, 1/2012, s. 141–165.

Úvod

Kniha *Quichua y Castellano en los Andes Ecuatorianos* (*Kečuánština a španělština v ekvádorských Andách*), s podtitulem *Vlivy dlouhodobého kontaktu*, od ekvádorské badatelky Marleen Haboudové představuje jeden z nejvýznamnějších počínů na poli andské sociolingvistiky. Jak už sám název napovídá, autorka se zde zabývá sociolingvistickým a lingvistickým působením kontaktu mezi kečuánštinou¹ a španělštinou v ekvádorských Andách. Tento kontakt, nebo střet, není jen jazykový, ale i etnokulturní, a tomu odpovídá i multidisciplinární pohled Haboudové na danou problematiku: geolingvistický, sociolingvistický, etnolingvistický a (kontaktové) lingvistický.

Marleen Haboud de Ortega je ekvádorská badatelka, která vystudovala v Quito jazykovědu (1978) a v Peru antropologii (1980). V roce 1996 získala na Oregonské univerzitě doktorát z lingvistiky se specializací sociolingvistika a etnolingvistika. V současné době působí na univerzitách Pontificia Universidad Católica del Ecuador a Universidad San Francisco de Quito a mezi oblasti jejího zájmu patří sociolingvistika, etnolingvistika, kontaktové lingvistiky, bilingvismus, bilingvní vzdělávání, interkulturalita, interkulturní komunikace, metodologie a techniky výzkumu, etnická studia, antropolingvistika a andská antropologie. Její nejnovější práce, kterou vydává spolu s Esmeraldou de la Vega, je *Esbozo general del castellano andino ecuatoriano*.

Svou první velkou práci, knihu, kterou se zde budeme zabývat, vydala Haboudová v roce 1998 (v roce 2003 vyšla v Quito v anglickém překladu). V úvodu knihy (s. 27) si klade tyto cíle:

- 1) Ukázat vitalitu kečuánštiny a španělštiny v ekvádorských Andách a určit

¹ Používám název *kečuánština*, i když ekvádorská varianta bývá ve španělštině nazývána *quichua* (vedle např. peruánské *quechua*).

bilingvní a monolingvní oblasti; rozlišuje rozšíření v geografickém a sociálním kontextu a skutečné používání v různých sociokomunikačních situacích.

2) Poznat postoje a očekávání jak kečuánské, tak městské mestické populace vzhledem ke kečuánštině, jejím mluvčím a okolnostem kontaktu.

3) Zdokumentovat působení jazykového kontaktu mezi oběma jazyky detailním rozбором těchto vlastností andské španělštiny: slovní pořádek, kodifikace perfektivity v opisných vazbách, vazby, které kodifikují imperativnost, a gramatikalizace slovesa *dar* jako prostředku pro označení pádu (benefaktivu).

4) Rozebrat význam bilingvismu a multikulturalismu v ekvádorských Andách z pohledu interkulturality, aby bylo možno lépe porozumět složitosti jazykového kontaktu v Ekvádoru.

Rozbory výzkumu tvoří jádro (s. 89–260) 325stránkové knihy: pomyslnou část druhou (sociolingvistickou, kap. IV–VI) a třetí (lingvistickou, kap. VII–VIII); následují závěry, přílohy a rozsáhlá bibliografie. První část (kap. I–III, po úvodních textech a předmluvě v kečuánštině) se zabývá všeobecným kontextem práce. Většina kapitol a některé podkapitoly jsou zakončeny shrnutím.

Úvodní části

O obsahu první kapitoly „Sociolingvistický kontext kečuánštiny a španělštiny v ekvádorských Andách“ (s. 31–42) vypovídá samotný název – autorka se zabývá **HISTORICKÝM VÝVOJEM KONTAKTU** obou jazyků v různých obdobích, což je důležité pro pochopení současné situace, všímá si i jazykové politiky a bilingvního vzdělávání. Obsáhlejší druhá kapitola (s. 43–74) je věnována **TEORETICKÝM ÚVAHÁM** a výkladu některých pojmů a jejich různým pojetím: geolingvistice, bilingvismu a diglosii, etnolingvistice a teorii jazykového kontaktu.

Po krátkém výkladu o geolingvistice podává autorka svůj pohled na **bilingvní situaci v Ekvádoru** a na příčiny jazykových změn. Při výkladu vychází z Fishmana,² který popisuje bilingvismus a diglosii;³ diglosie je podle něj z dlouhodobého hlediska

2 Fishman, Joshua (Ed.): *Advances in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton, 1972.

3 Stručně: *bilingvismus* (dvojjazyčnost) je přirozená znalost nebo používání dvou jazyků jedincem nebo společností; *diglosie* je používání dvou jazyků v různých komunikačních funkcích na úrovni společnosti (např. spisovná a obecná čeština).

relativně stabilní. Situace v Ekvádoru je však složitější, vedle kontaktu a používání obou jazyků je třeba přihlížet i k etnickým střetům a sociální nerovnováze, při kterých k jazykovému kontaktu dochází – diglosický bilingvismus (bilingvismus s diglosií) je totiž výsledkem sociolingvistických konfliktů, které vznikají nerovnoměrnými a kolonialistickými vztahy. Chápání nestabilního kečuánsko-španělského bilingvismu v Ekvádoru v rámci sociolingvistických konfliktů a jazykového i kulturního dynamismu považuje autorka ve své práci za stěžejní. V souladu se Sánchezem-Pargou,⁴ který pro situaci v Ekvádoru navrhuje rozlišování mezi bilingvismem etnickým (mluvčí s kečuánštinou jako mateřským jazykem) a mestickým (mluvčí s kečuánštinou jako druhým jazykem), Haboudová ve své práci rozděluje zkoumané mluvčí na skupiny od kečuánského monolingvismu, přes různé úrovně etnického a mestického bilingvismu až po španělský monolingvismus.

Dalších osm stran je věnováno *etnolingvistice*. Autorka se zabývá vztahem jazyka a etnicity⁵ (jazyk bývá nejdůležitějším symbolem etnicity, ale může být nahrazen něčím jiným; ztráta jazyka nemusí být doprovázena ztrátou etnicity). Podle Paulstonové,⁶ ze které autorka vychází, je možné etnicitu lépe chápat jako součást kontinua různých stupňů společenské mobilizace: od etnicity jako takové, přes etnická hnutí až k etnickému a geografickému nacionalismu. Různé etapy tohoto kontinua se vyznačují různým vlivem na jazyk a jeho úlohu ve společnosti. V rámci etnicity tak dochází ke ztrátě jazyka, ve fázi etnických hnutí je tato změna pomalejší, při nacionalismu se naopak jazyk udržuje, při etnickém nacionalismu dokonce jako symbol moci. Podle Haboudové lze indiánská hnutí v Ekvádoru charakterizovat jako etnický nacionalismus, většinu kečuánské populace pak v rámci různých etap etnického hnutí, nezmiňuje však, jestli to znamená, že opouštění kečuánštiny je proto pomalejší. Pro jazykový kontakt je také důležitý pojem jazyková prestiž. Je zjevné, že mluvčí minorizovaného jazyka⁷ snáze nahrazují svůj jazyk prestižnějším jazykem. Tento proces se zřejmě ještě zrychluje na individuální úrovni: již v resumé (s. 28) autorka píše, že

4 Sánchez-Parga, José: *Escolarización y Bilingüismo en la Sierra Ecuatoriana*. Quito: CAAP, 1992.

5 Příslušnost k určité etnické skupině a souhrn znaků, které tuto příslušnost charakterizují.

6 Paulston, Christina Bratt: *Linguistic Minorities in Multilingual Setting*. Studies in Bilingualism (Vol. 4). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1994.

7 Autorka dává přednost tomuto termínu před názvem minoritní jazyk, protože jeho mluvčí jsou *podřízeni* dominující skupině.

zatímco kečuánština působí jako revitalizátor skupiny a smyslu pro komunitu (tedy její použití je větší na úrovni komunity), španělština je účinným prostředkem pro získání individuální moci v dominantní kultuře. Za určitých okolností je však možné, aby minorizovaný jazyk získal určitou prestiž, např. pokud se zvýší institucionální podpora (bilingvní školství), a postoj k minorizovaným jazykům se může změnit také se změnou politické ideologie.

V poslední části kapitoly rozebírá různé termíny týkající se **jazykového kontaktu z lingvistického pohledu** (interference, transference, jazyková konvergence, gramatikalizace aj., přičemž vychází především z Thomasona a Kaufmana⁸). Na studium jazykového kontaktu jsou dva základní pohledy: společenský a „nespolečenský“; autorka ve své práci vychází z obou – při analýze jazykových změn je třeba mít na paměti, že jazyk není jen systém struktur, ale také společenský jev. Kromě toho je každý případ jazykového kontaktu jedinečný a má své vlastní sociologické a lingvistické zvláštnosti.

Ve 3. kapitole (s. 75–88) Haboudová objasňuje **METODOLOGII PRÁCE**. Většina **sociolingvistických dat** byla sebrána při sociolingvistickém výzkumu v letech 1992–1993, který byl součástí projektu P.EBI (Programa Nacional de Educación Bilingüe Intercultural), jehož hlavními cíli bylo stanovit oblasti s bilingvismem a multilingvismem v ekvádorských Andách a zjistit účinnost bilingvních výukových programů. Kromě toho byla sebrána také data o jiných aspektech, jako získávání jazyka, postoje a očekávání mluvčích vzhledem k jazyku a etnické identitě, a tato data Haboudová ve své práci podrobila důkladnému rozboru.

Informace k postojům mesticů ke kečuánštině a jejím mluvčím byly získány při rychlém neformálním průzkumu v Quitu v letech 1991–1992 (60 náhodně vybraných osob) a z neformálních rozhovorů s univerzitními studenty v letech 1995–1996. Hlavním cílem průzkumu bylo určit úroveň znalostí a postoje mesticů k tomuto tématu. Autorka sama upozorňuje, že daný vzorek je příliš malý na to, aby se tyto informace daly zobecnit na celé obyvatelstvo Ekvádoru, ale že má spíše ilustrovat postoje

8 Thomason, S. G. – Kaufman, T.: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press, 1991.

neindiánského městského obyvatelstva k obyvatelstvu indiánskému. Presentované názory se zakládají na zmíněných neformálních rozhovorech a na názorech posbíraných v masmédiích.

Lingvistická data pocházejí ze stejného sociologického průzkumu, dále z dat o andské španělštině získaných v létě 1993 jak ve městech, tak na venkově, z nahrávek rozhovorů s monolingvními španělsky mluvícími univerzitními studenty v letech 1994–1996 a s Ekvádorci, kteří žijí v zahraničí, a z písemných sekundárních zdrojů, jako jsou národní a lokální periodika a osobní dopisy.

Zmíněný sociologický výzkum byl prováděn *ve venkovských oblastech 9 z 10 provincií ekvádorských And* (viz obr. 2 dále; nejsevernější provincie Carchi nebyla zahrnuta, protože v ní nežije kečuánsky mluvící obyvatelstvo). Pracovalo se v 99 indiánských komunitách, v každé s pěti až patnácti respondenty, celkem s 2841 náhodně vybranými bilingvními a monolingvními (kečuánsky nebo španělsky mluvícími) obyvateli a s jejich rodinami, s 50 obecními činiteli (vybranými záměrně) a s 52 učiteli. Pokud jde o počet respondentů v jednotlivých provinciích, otázkou zůstává, proč se v nejjihnějších provinciích pracovalo s nepoměrně menším počtem osob než ve střední a severní části (Loja: 69, Azuay: 100, Cañar: 181, ostatní přes 300, v Chimborazu dokonce 582); pravděpodobně to souvisí s rozšířením kečuánštiny v jižní části Ekvádoru.⁹

Při výzkumu byly použity různé *metody*: nezúčastněné pozorování, neformální rozhovory, nahrávky příběhů ze života a konverzace na různá témata; sebraná data pak byla tazateli zapisována do předem připravených formulářů, aby mohla být lépe uspořádána, počítačově zpracována a porovnávána. Různé texty s příběhy z běžného života byly připraveny a sepsány v obou jazycích, nahrány na kazety, preferovaná jazyková verze byla pak respondentům pouštěna a ti pak měli daný příběh komentovat. Na základě těchto textů, rozhovorů (pokud možno v druhém jazyce), pozorování a vlastního názoru respondentů pak tazatelé určili jejich jazykové kompetence v obou jazycích na pěti různých úrovních pro každý jazyk: označení 1/5 pak znamenalo, že osoba mluví plynule kečuánsky (1), ale španělštinu neovládá vůbec (5). Zmíněné

9 Viz např. mapa SIL: http://www.ethnologue.com/show_map.asp?name=EC&seq=10.

formuláře, ukázkou textu pro zjištění jazykové kompetence a také ukázky textů analyzovaných v lingvistické části práce a seznam provincií a kantonů a počet komunit, ve kterých se pracovalo, najdeme přetištěné v přílohách knihy (s. 281–296).

Sebraná data byla *analyzována a kódována* vzhledem ke geografickému umístění mluvčích, jejich pohlaví, věku a úrovni vzdělání a následně byly tyto proměnné uvedeny do vztahu se znalostí a používáním jazyka a s jazykovými postoji mluvčích. Předpokládá se, že mezi těmito proměnnými a vitalitou a užíváním jazyka je vzájemný vztah (např. vliv vzdělání na přechod ke španělštině, starší lidé a ženy budou udržovat jazyk spíše než mladí a muži), ukázalo se však, že na lingvistické chování zapůsobila také řada společenských a historických událostí. Haboudová vyděluje čtyři sociokomunikační sféry, tedy kontexty, ve kterých dochází k sociolingvistické interakci a ke komunikaci. První dvě, domácnost a komunita, předpokládají větší používání kečuánštiny. Farní centrum zahrnuje především bohoslužby a trhy. Přestože tyto aktivity jsou více spojené s mestickým světem, je třeba mít na paměti, že kečuánština byla používána k evangelizaci. Na pravidelných trzích, které jsou příležitostí k výměně nejen zboží, ale i informací, se sice shromažďuje především indiánské obyvatelstvo, avšak kvůli neustálému kontaktu s mestici vzrůstá užívání španělštiny. Konečně v mestické sféře, která zahrnuje hlavně masmédia (především tisk, rádio a televize) a národní indiánské organizace (činnost různých konfederací, svazů, odborů, např. při svolávání protestů, pronášení projevů před kongresem), lze očekávat, že možnost používání původního jazyka bude ztíženější.

Zcela zásadní je vlastní *způsob práce v terénu a výběr tazatelů*. Význam tohoto aspektu práce podtrhuje také to, že mu autorka, kromě části 3. kapitoly, věnovala znovu samostatnou (nečíslovanou) kapitolu na konci knihy (s. 269–280). Na rozdíl od jiných výzkumů, kde je mezi tazatelem a respondentem vztah opozice, kde mezi oběma stranami vznikají nerovnovážné vztahy, byl kladen důraz na vytvoření rovnovážných, horizontálních vztahů, na spolupráci tazatele a respondenta, na to, aby místo dotazování byl veden dialog. Kromě práce v terénu tazatelé také spolupracovali na koncepci a vývoji samotného výzkumného projektu. Tazatelé měli nejen umět získat data, ale také být součástí výzkumného procesu. Při tvoření pracovního týmu byla sledována jistá

kritéria: tazatelé měli mít univerzitní vzdělání v oboru, mluvit plynně oběma jazyky, mít geografické znalosti o zkoumaných oblastech, znát jazykové a společenské reálie a být schopní jak zastávat roli badatele a pozorovatele, tak neustále spolupracovat se zkoumanými lidmi, ale zároveň udržovat i jakousi „neviditelnost“. Nakonec bylo vybráno dvanáct tazatelů, všichni indiáni¹⁰ mluvící plynně kečuánsky i španělsky, studenti andské lingvistiky a bilingvního školství se zkušenostmi ve výzkumu. Pocházeli z různých provincií (venkova), což se ukázalo jako výhoda, neboť nebyly zaznamenány žádné logistické obtíže, problémy s aklimatizací v prostředí nebo kulturní šok.

Obecně byli tazatelé dobře přijímáni, i když někdy docházelo k obtížím (důvody jsou rozebrány na s. 273–274); situace byla tedy obdobná jako při výzkumech s neindiánskými tazateli, rozdíl byl však v tom, že tazatelé měli možnost zmenšit napětí tím, že se s respondenty identifikovali, mohli s nimi mluvit jejich jazykem a prokázat zájem o místní problematiku. Ukázalo se také, že respondenti netíhli ke skrývání své etnokulturní a jazykové identity, přibližně 73 % respondentů uvedlo jako svou mateřštinu kečuánštinu, což je v poměrném nesouladu s jinými výzkumy (s. 276). Haboudová také píše, že pro mnoho lidí se použití jazyka pro témata obvykle probíraná v dominantním jazyce stalo symbolem jazykové vitality, viděli, že kečuánština jako jazyk výzkumu je stejně hodnotná jako španělština, je stejně tak funkční a lze ji psát (s. 274).

Výsledky výzkumů pak Haboudová rozebírá v následujících kapitolách, z nichž první tři se týkají sociolingvistických dat a další dvě dat lingvistických. V následující části se zmíním o některých a především překvapivých výsledcích výzkumu a autorčiných názorech na ně.

Sociolingvistická část

Kapitola 4 (s. 89–129) se zabývá vitalitou (rozšířením a užíváním) obou jazyků, 5. kapitola (s. 131–171) lingvistickými postoji indiánského obyvatelstva, etnickou identitou a udržováním nebo ztrátou kečuánštiny, 6. kapitola (s. 173–198) je věnována

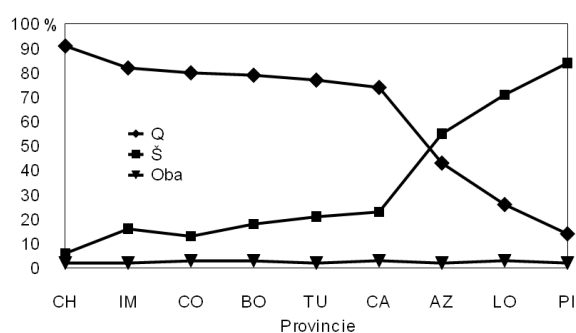
¹⁰ S malým písmenem, jedná se o příslušníky antropologické skupiny, nikoliv příslušníky národa (viz platná *Pravidla českého pravopisu* nebo *Internetová jazyková příručka* <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=181>).

postojům mesticů ke kečuánštině a jejím mluvčím.

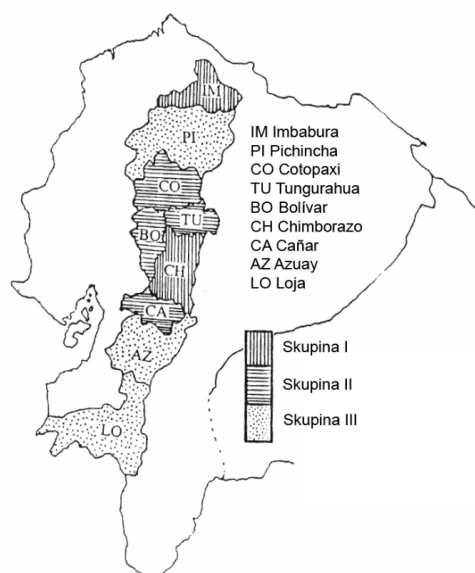
Pokud jde o rozšíření jazyků, situace v podstatě odráží historické souvislosti a šíření obou jazyků. Naopak POUŽÍVÁNÍ KEČUÁNŠTINY A ŠPANĚLŠTINY v různých sociálních kontextech odpovídá definici diglosického bilingvismu – každý z jazyků se používá ve specifických situacích, i když se vzájemně ohrožují. Přes tlak španělštiny, kterému kečuánština čelí, našli však její mluvčí strategie pro dosažení jisté rovnováhy a získali jistou moc v dominující mestické společnosti. Jak zmiňuje Haboudová v úvodu ke 4. kapitole (s. 89) i na jiných místech, zatímco španělština poskytuje jednotlivcům příležitosti k zapojení se do dominantní společnosti, kečuánština představuje pro komunitu základ její etnické identifikace.

Z výzkumu vyplývá, že kečuánština (Q) je **mateřským jazykem** 73 % respondentů, španělština (Š) 24 %; pouze 2,5 % osob uvedlo, že bylo vystaveno kečuánštině i španělštině od dětství. Tato zjištění, jak píše Haboudová, odporují různým tvrzením o vymírání kečuánštiny a dokazují, že kečuánština je stále mateřským jazykem venkovského obyvatelstva v ekvádorských Andách. Podle počtu mluvčích v jednotlivých provinciích lze andskou oblast rozdělit na tři skupiny (obr. 1 a 2).

	I		II				III		
LI	CH	IM	CO	BO	TU	CA	AZ	LO	PI
Q	91	82	80	79	77	74	43	26	14
Š	6	16	13	18	21	23	55	71	84
Oba	2	2	3	3	2	3	2	3	2

Obr. 1: Tabulka a graf rozložení mateřského jazyka v jednotlivých provinciích (%) (Podle Haboud, s. 91)

Obr. 2: Mapa Ekvádoru s vyznačením provincií, kde byl výzkum prováděn, a skupin podle hustoty obyvatel s kečuánštinou jako mateřským jazykem (Podle Haboud, s. 76, 93)

První skupina zahrnuje dvě provincie s největším hustotou kečuánských rodilých mluvčích: Chimborazo a Imbabura. Chimborazo s 91 % bylo vždy indiánskou oblastí par excellence, místní dialekt kečuánštiny má také největší počet mluvčích (podle SIL¹¹ cca 1 000 000, včetně provincií Bolívar, Cotopaxi a části Tungurahuy). Imbabura má 82 % rodilých mluvčích, je tedy spíše bližší druhé skupině provincií (74–80 %), podle Haboudové by však měla být přiřazena k první skupině, protože místní obyvatelé jsou velmi odhodlaní zachovat kečuánštinu. Do druhé skupiny patří provincie Cotopaxi, Bolívar, Tungurahua a Cañar. Počet mluvčích v těchto provinciích (kromě těch, které patří k chimborazskému dialektu) je podle SIL cca 14 000 (dialekt Salasaca v části Tungurahuy) a 100 000 (cañarský dialekt). Ve třetí skupině jsou Azuay, Loja a Pichincha, které mají rodilých mluvčích pod 50 %. Je zajímavé, že ačkoliv Haboudová uvádí 43 % mluvčích v provincii Azuay, podle SIL se zde kečuánsky nemluví. Počet lidí mluvících dialektem Lojy je 30 000 a v Pichinche 25 000. Nízký počet mluvčích v provincii Pichincha (14 %) souvisí podle Haboudové s tím, že zde leží hlavní město Quito, centrum hispanizace, okcidentalizace a politické moci. V ostatních dvou provinciích může být důvodem fyzická i sociální izolovanost od ostatních kečuánsky mluvících skupin; autorka však upozorňuje, že je to třeba brát jako počáteční hypotézu, protože izolované skupiny většinou tíhnou k udržování jazyka.

Dále Haboudová rozebírá vztahy mezi mateřským jazykem a pohlavím, věkem a vzděláním. U *vztahu jazyka a pohlaví* došla k překvapivým a znepokojivým výsledkům. Přestože většinou muži častěji přecházejí k dominujícímu jazyku a ženy více udržují mateřský jazyk, výzkum ukazuje opačnou situaci: počet mužů, jejichž mateřským jazykem je kečuánština, je vyšší (56 %) než u žen (44 %); žen se španělštinou jako mateřským jazykem bylo 60 %. Přestože tento počet žen, které mají za mateřský jazyk španělštinu, odpovídá jen 403 respondentkám, nezdá se, že by tyto výsledky byly charakteristické pouze pro zkoumaný vzorek. Autorka však zdůrazňuje, že zdůvodnění, která vyvozuje, jsou jen hypotézou, kterou je nutné hlouběji prostudovat. Tento stav může být důsledkem migračních procesů. Na jedné straně muži více cestují a ženy častěji přicházejí do kontaktu s úřady, školami a různými

11 Lewis, M. Paul (ed.): *Ethnologue: Languages of the World*. Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International, 2009. Online verze: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=EC.

organizacemi. Na druhé straně, pokud ženy cestují, je to většinou na delší dobu. Některé ženy také vypověděly, že jejich matky pracovaly jako pomocnice v domácnosti, ve španělsky mluvících rodinách, a tak se od dětství dostávaly do styku se španělštinou. Jiné zdůvodnění nachází v Paulstonové,¹² podle níž se ženy pravděpodobně uchylují k dominantnímu jazyku jakožto strategii pro kompenzaci svého podřadného postavení vzhledem k mužům. Růst španělštiny jako mateřštiny žen je alarmující, protože právě jazyk matky obvykle rozhoduje o tom, který jazyk bude mateřský pro její děti.

U *vztahů mezi jazykem a věkem a mezi jazykem a úrovní vzdělání* odpovídaly výsledky výzkumu předpokladům: čím vyšší věk a nižší úroveň vzdělání, tím více je mateřskou řečí kečuánština, a naopak mladší lidé a ti s vyšším dosaženým vzděláním mají jako mateřštinu španělštinu. Nicméně i zde si Haboudová všimá některých zajímavostí. Tak například nejmladší věková skupina (14–20) měla jako mateřský jazyk kečuánštinu v 63 %, což je pořád ještě relativně velký počet, než bychom mohli očekávat vzhledem technologickým pokrokům a vyššímu vlivu španělštiny na venkově díky masmédiím. U skupiny ve věku 31–40 let bylo zastoupení kečuánštiny mluvících respondentů o něco vyšší než u skupiny o deset let starší (78 % proti 75 %). I když tento rozdíl není statisticky významný, mohlo by to naznačovat možné oživení užívání kečuánštiny. Podle autorky by to mohlo být způsobeno vlivem rodičů, na které na počátku 20. století působilo indigenistické hnutí. Jiná souvislost by mohla být se vzrůstem významu indiánských hnutí a bilingvního školství.

Pokud jde o *vztah ke vzdělání*, 36 % respondentů nedosáhlo ani základního vzdělání, 32 % dokončilo třetí ročník (šestileté) základní školy, 23 % základní školu dokončilo celou a počet respondentů se střední a jinými školami nepřesahoval 5 %. Kečuánštinu jako mateřštinu mělo 88 % lidí bez vzdělání, okolo 60 % respondentů s dokončenou či nedokončenou základní nebo šestiletou střední školou a asi 20 % těch, kteří vystudovali technickou nebo odbornou školu. Naproti tomu počet španělsky mluvících respondentů s technickou nebo odbornou školou dosahoval cca 75 %, u lidí bez vzdělání sotva 10 %, u ostatních mezi 25 a 45 %. Haboudová však ještě srovnává věk a dosažené vzdělání, a zde se ukazuje, že starší lidé (od 40 let) jsou negramotní

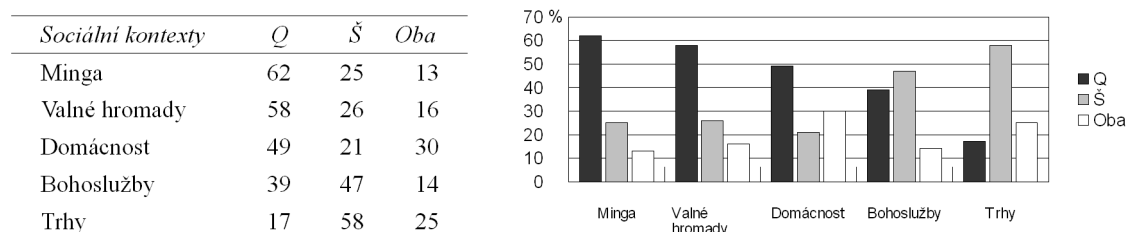
12 Paulston, Christina Bratt: *Linguistic Minorities in Multilingual Setting*. Studies in Bilingualism (Vol. 4). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1994.

nebo, méně často, mají nedokončenou základní školu, zatímco u mladších má základní školu dokončenou nebo nedokončenou většina respondentů, u nejmladší kategorie je dokonce 17 % osob s nedokončenou střední školou (dokončenou střední školou a vyšší vzdělání mají nejvýše 3 % respondentů do 40 let). Ukazuje se tedy, že je souvislost mezi vyšším věkem a nízkým vzděláním a kečuánštinou jako mateřštinou na straně jedné, a nižším věkem, vyšším dosaženým vzděláním a španělštinou jako mateřským jazykem na straně druhé.

Druhá část 4. kapitoly (s. 105–126) se týká UŽÍVÁNÍ KEČUÁNŠTINY A ŠPANĚLŠTINY V RŮZNÝCH SPOLEČENSKÝCH KOMUNIKAČNÍCH KONTEXTECH. Údaje k jednotlivým sférám a posléze k jednotlivým komunikačním kontextům podává Haboudová v tabulkách nejprve pro celou oblast a pak pro jednotlivé provincie. Postupně, jak přibývají, srovnává v grafech mezi sebou také užívání jazyků v jednotlivých kontextech. V závěru ke kapitole má graf, který znázorňuje vzájemné vztahy mezi používáním jazyků ve všech sociokomunikačních kontextech. V rámci rodinné sféry zkoumá pouze používání jazyků v domácnosti, rozlišuje však také používání rodilými mluvčími a pouze uživateli jazyka, protože je zde markantní rozdíl: zatímco všeobecně používá kečuánštinu v domácnosti 49 %, španělštinu 21 % a oba jazyky 30 % respondentů, u těch s kečuánštinou jako mateřštinou je to 73 %, 24 % a 2 %. V komunální sféře se zaměřila na dva kontexty: *mingas* (společné práce všech obyvatel ve prospěch obce a na pomoc sousedům) a valné hromady (*asambleas generales* – pravidelné schůze obyvatel, kde se diskutuje a rozhoduje o důležitých záležitostech komunity). V rámci farní sféry (farnosti jsou součástí politického rozdělení provincií: komunity se sdružují ve farnosti, několik farností tvoří kanton a kantony pak provincií) se zabývá používáním jazyků při bohoslužbách a během trhů.

Obecně platí, že větší používání kečuánštiny je v provinciích první skupiny, méně ve druhé skupině, ve třetí skupině se více používá španělština. Zajímavá je však situace v provincii Loja. Zdejší kečuánsky mluvící skupina obyvatel je izolovaná od jiných oblastí s kečuánštinou a používání kečuánštiny v domácnosti, při *mingas* a při valných hromadách zůstává stabilně mezi 22 a 26 % (počet respondentů s kečuánštinou jako mateřštinou je 26 %).

Kromě prezentace dat Haboudová rozebírá možné příčiny dané situace. Následující tabulka a graf (obr. 3) shrnují používání jazyků v každém ze sociálních kontextů.

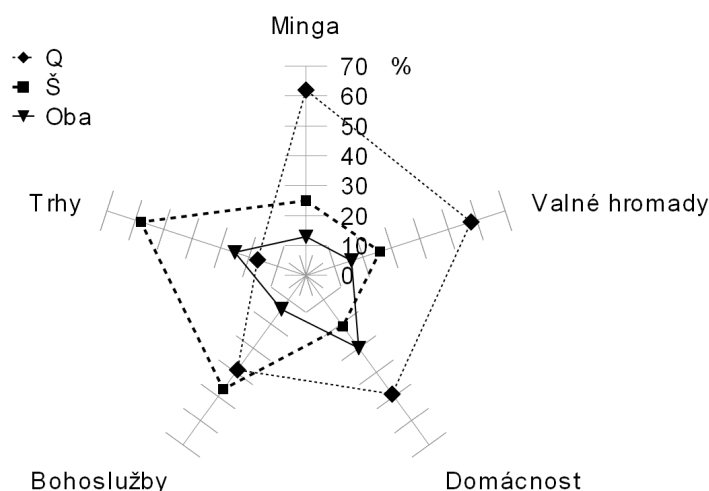
Obr. 3: Tabulka a graf používání jazyků v různých sociálních kontextech (%)
(Podle Haboud, s. 118 a 124)

V *prostředí rodiny a komunity* je převládajícím jazykem kečuánština. V rámci domácnosti je patrné menší používání kečuánštiny, než je počet obyvatel s kečuánštinou jako mateřštinou, překvapující je vzrůst používání obou jazyků. Na úrovni komunity je zjevně větší používání kečuánštiny než v domácnosti: více při *mingas* a o něco méně při valných hromadách. Na vyšší používání španělštiny zde mají vliv projednávaná témata při valných hromadách a zapojení centrální vlády a některých zahraničních organizací při *mingas* (kombinace finanční pomoci a využití místních pracovních sil).

Ve *farní sféře* je hlavním jazykem španělština, pak oba jazyky a nakonec kečuánština, avšak vezmeme-li v potaz pouze používání jazyků při bohoslužbách, je používání obou jazyků společně až na třetím místě za kečuánštinou. Přestože hlavními funkcemi katolické církve v Latinské Americe byla christianizace a hispanizace a bohoslužby jsou považovány za jazykové teritorium španělštiny, je stále ještě vysoké procentuální zastoupení kečuánštiny (hlavně Chimborazo 73 % a Cotopaxi 52 %), i když ve třetí skupině jednoznačně vítězí španělština (přes 90 %, jen Loja 84 %). Relativně velká preference kečuánštiny podle Haboudové souvisí s více faktory. V koloniálním období byla kečuánština používána jako *lingua franca* a sloužila k evangelizaci. V současnosti některé křesťanské skupiny mívají na venkově bohoslužby v domorodém jazyce věřících, některé nekatolické církve používají kečuánštinu, aby věřícím usnadnily porozumění náboženským principům a aby je

podnítily k tomu, aby se ke skupině přidali. Trhy jsou však jednoznačně doménou španělštiny, protože se jich účastní i mestické obyvatelstvo (a cizinci). S rodinou a přáteli se sice stále ještě mluví kečuánsky, ale s nakupujícími a prodávajícími už španělsky. Extrém představují provincie Azuay a Pichincha, kde jen 2 a 1 % používají kečuánštinu (Loja si udržuje 10 %, tj. o něco méně, než je polovina rodilých mluvčích). Při bohoslužbách se tedy španělština zdá být poněkud vytlačována kečuánštinou, zatímco na trzích je kečuánština ohrožována tlakem mesticů.

Graf v závěru (obr. 4) znázorňuje vzájemné vztahy mezi užíváním jazyků v komunikačních kontextech. Lze vidět převahu každého jazyka ve specifických společenských situacích (převaha kečuánštiny při *mingas*, valných shromážděních a v domácnosti; převaha španělštiny na trzích a částečně při bohoslužbách), velikost vlivu jazyka v kontextu tradičně připsaném druhému jazyku (např. španělština v domácnosti a komunitě nebo kečuánština při bohoslužbách) a vzrůst užívání obou jazyků v nativní sféře (především v rodinném prostředí).

Obr. 4: Interakce jazyků v různých sociálních kontextech
(Podle Haboud, s. 124)

Zjištěná fakta potvrzují, jak důležitou funkci má komunita pro zachování jazyka. Naproti tomu španělština symbolizuje moc vnějšího světa a nabízí tak možnost dát moc některým jedincům ve svých komunitách, umožnit jim spolupracovat s vnějším,

dominantním světem.

Pro *mestickou sféru* Haboudová neuvádí žádná kvantitativní data, ale osvětluje současnou situaci v používání jazyků na úrovni mestické sféry (v národních indiánských organizacích a v masmédiích). Přestože v této sféře byla španělština jediným dorozumívacím prostředkem, začíná se používat i kečuánština. S rozvojem indiánských organizací na celostátní úrovni a s programy bilingvního vzdělávání překročila kečuánština hranice vlastního, interního teritoria a dostává se do externího mestického světa. Respondenti se většinou shodovali v tom, že španělština je jediný jazyk, který lze očekávat na oficiální úrovni; někteří mladší se domnívají, že se na kečuánštinu pozvolna začíná dostávat i při úředních aktivitách. Mnozí respondenti si také vzpomněli na bývalého prezidenta Jaime Roldóse, který pronesl svůj nástupní proslov v kečuánštině, přestože pocházel z pobřeží, kde se kečuánsky nemluví. Používání kečuánštiny v masmédiích se zvýšilo výrazně, především v rádiích (televize je na vesnicích méně dostupná; u tištěných materiálů byly obtíže, protože málo lidí čte kečuánsky a tisk se do komunit nedostává). Na oficiální úrovni se kečuánština někdy používá při úředních jednáních. Přesto španělština zůstává jazykem pro formální příležitosti.

Po popisu společenské a geografické distribuce kečuánštiny a španělštiny přistupuje Haboudová ve dvou kapitolách k tomu, JAK INDIÁNSKÁ A MESTICKÁ POPULACE VNÍMAJÍ SVŮJ JAZYK (NEBO JAZYKY) A SVOU ETNICITU v tomto jazykovém a etnokulturním střetu. 5. kapitola (s. 131–171), k POSTOJŮM INDIÁNSKÉ POPULACE, se skládá ze tří podkapitol: první pojednává o tom, zda a proč cítí indiánské obyvatelstvo potřebu mluvit kečuánsky, a o rozdílech mezi znalostí jazyka, preferencí používat ten který jazyk a skutečným používáním jazyka, druhá rozebírá jazykové a etnické perspektivy kečuánsky mluvícího obyvatelstva a třetí popisuje jejich jazyková, etnická a sociální očekávání ve vztahu k celé společnosti. Zjištěné informace Haboudová opět předkládá v podobě tabulek a grafů (někdy v souvislosti s věkem nebo provinciemi) a obšírného výkladu.

Je povzbuzující, že 91 % respondentů cítí *potřebu používat kečuánštinu*, což ukazuje na vitalitu kečuánštiny. Mezi hlavní důvody patří potřeba zachovat etnickou

identitu (30 %), dorozumět se (25 %) a udržení jazyka (24 %). Pouze 6 % odpovědělo, že není třeba mluvit kečuánsky (hlavně bilingvní se španělštinou jako mateřským jazykem), především proto, že není nutné mluvit oběma jazyky; objevily se i názory, že je to těžký a nedokonalý jazyk bez písemného systému. 2 % respondentů považují za potřebné mluvit oběma jazyky; byli to většinou bilingvní učitelé a indiánští lídři, kteří jsou neustále v kontaktu s indiánským i mestickým obyvatelstvem.

Pokud jde o *souvislost mezi jazykem a identitou*, 87 % respondentů odpovědělo kladně na otázku, zda je nutné mluvit kečuánsky, aby se člověk cítil Kečuáncem. Je však možné, že někteří byli ovlivněni názory bilingvních učitelů a jiných, kteří se zasazují o uchování jazyka a kultury. Pro většinu totiž ztráta jazyka neimplikuje ztrátu identity, i když podle některých respondentů ztráta jazyka znamená jisté změny („... něco se změní, když člověk ztratí jazyk ... učíme se nové věci, mluvíme o jiných věcech, ale pořád jsme Kečuánci“). Etnicita je spíše vnímána jako souhrn různých atributů a ztráta jednoho (třeba jazyka) nebrání zachování etnické identity. Respondenti také zdůrazňovali, že je potřeba rozlišovat mezi těmi, kteří chtějí popírat svoji identitu a myslí si, že se tak změní v mestice (*mishus*), a těmi, kteří sice odešli do měst a třeba se i přizpůsobili mesticům, ale stále jsou indiány („někteří už nemluví kečuánsky a mohou si myslet, že jsou mesticové, ale nejsou ... pokud jde o rasu, nejde to, protože my indiáni jsme indiáni a mesticové jsou mesticové ... bylo by hloupé myslet si, že něco takového [stát se mesticem] se stane“). Podobně se ztrátou (nebo získáním) etnicity nesouvisí naučení se jiného jazyka: pokud se indián naučí španělsky, nestává se mesticem; podobně mestic, který se naučí mluvit kečuánsky, se nikdy nestane indiánem.

Potřeba znalosti kečuánštiny pro dorozumění souvisí s tím, že kečuánština je hlavní dorozumívací jazyk na úrovni komunity. Jazyk se také stává symbolem skupinové identity vzhledem k vnější společnosti, a tak se kečuánština stává i prostředkem pro izolování mesticů od indiánské reality, například při konverzacích s rodinou a přáteli na trzích.

Jak už bylo řečeno, Haboudová se zabývala také vztahem mezi procentuálním zastoupením respondentů, jejichž mateřštinou je kečuánština, kterým jazykem podle nich samých spíše mluví a kterým jazykem mluví ve skutečnosti. Největší *rozdíl mezi*

znalostí jazyka a preferencí byl v provincii Azuay; Haboudová ji charakterizuje jako mestickou bilingvní provincii, ve které se kečuánština nachází ve velkém ohrožení. Největší **rozdíly mezi skutečným používáním a preferencemi** (a zároveň znalostí jazyka) nacházíme v provinciích Cotopaxi a Tungurahua; podle autorky je to způsobeno tím, že obě provincie leží v blízkosti Quita a je zde vysoká migrace indiánského obyvatelstva do města a zpět. Naopak situace je nejvyváženější v provincii Loja, která je izolovaná od ostatních indiánsky mluvících oblastí.

Autorka se dále znovu vrací k používání obou jazyků na úkor kečuánštiny v domácnosti. Přestože většina respondentů uvedla, že se snaží vyvarovat používání smíšeného jazyka (*chaupi lengua*) a používat jen jeden jazyk, výzkum ukázal, že v domácnosti neustále používají oba jazyky. Někteří respondenti také řekli, že mají potíže mluvit se svými dětmi kečuánsky, protože když byli mladí, bylo jejich rodičům doporučováno, aby s dětmi mluvili španělsky.

Dále byl zjišťován názor respondentů na to, **jakým jazykem se mluví v jejich komunitě, v jiných provinciích v Andách, v Ekvádoru a v ostatních zemích**. Zatímco na úrovni komunity jejich názor víceméně odpovídal realitě, na vyšších úrovních se zvyšuje podíl španělštiny. Jen málo respondentů zmínilo, že se kečuánsky mluví ve všech andských zemích. Mezi jazyky, kterými se mluví mimo Ekvádor, u respondentů jednoznačně převládá španělština a angličtina („to, čím mluví gringos“). Kečuánština se používá podle 68 % respondentů na úrovni komunity, podle 45 % v Andách, podle 13 % v Ekvádoru a jen podle 5 % v jiných zemích. Odpovídá to protikladu uvnitř–venku, my–oni, kde kečuánština je vnímána jako jazyk používaný uvnitř skupiny s velkou vitalitou na vlastním nativním území, zatímco španělština charakterizuje vnější mestický svět.

Budoucnost kečuánštiny nevidí respondenti vůbec pozitivně: podle 87 % z nich může dojít k nahrazení jazyka nebo jeho ztrátě, jen podle 8 % nedojde k žádné změně. Dojde-li ke změně jazyka, dojde podle většiny i ke změně kultury, k přijetí španělštiny, nebo tato změna způsobí úplnou transformaci, při které dojde ke ztrátě kultury, etnicity a jazyka. Podle některých se nestane nic nebo se stanou mestici, jen 1 % respondentů se domnívá, že bude dosaženo sociální a etnické rovnosti mezi indiány a mestici.

Z výzkumu také vyplývá, že kečuánské obyvatelstvo se považuje za velkou skupinu v rámci Ekvádoru: podle 60 % respondentů je Kečuánců více než mesticů.

Na konci kapitoly se Haboudová zabývá *vztahem mezi jazykovou vitalitou a současným stavem i budoucím vývojem ekonomické situace a indiánské i mestické účasti na politice*. Podle očekávání respondenti většinou soudili, že indiánská účast na politice je nízká nebo žádná a že ekonomická situace indiánů je průměrná nebo špatná. Většina pak věří, že v budoucnosti se jejich ekonomická situace zhorší (45 %), nebo na druhou stranu, že indiáni budou mít vliv na politické dění na národní nebo alespoň lokální úrovni (38 % a 35 %). Za těchto podmínek podle Haboudové s sebou každá snaha o revitalizaci jazyka nese i snahu o získání společenského uznání a zlepšení životních podmínek. Možnost zachování kečuánštiny nebo přechodu ke španělštině nezávisí ani tak na jazykové vitalitě, jako spíše na sociopolitických a socio-ekonomických tlacích, kterým indiánská populace čelí.

Pokud jde o *výuku jazyků*, zajímavou otázkou, která byla respondentům kladena a která je překvapila, bylo, zda by se jim líbilo, aby se mestické děti učily kečuánštinu. 80 % z nich sice odpovědělo kladně, avšak tyto kladné odpovědi neměly jasné zdůvodnění (s výjimkou 35 %, pro které by to usnadnilo komunikaci; ostatní důvody byly typu: aby se jí naučily, protože je těžká, protože mesticové jí mluví legračně apod.). Naopak indiáni doufají, že se naučí španělsky, aby měli větší šanci se uchytit ve světě mesticů (čemuž odporuje jejich očekávání, že se v budoucnu jejich ekonomická situace spíše zhorší).

Obecně lze podle Haboudové říci, že ke španělštině tíhnou mluvčí s malými znalostmi španělštiny, kteří měli špatné zkušenosti, protože neznají dominantní jazyk, a kteří si přejí, aby se jejich děti učily španělsky. („My nechceme, aby naše děti vyučovali v kečuánštině ... posíláme děti do školy, aby se naučily španělsky, protože chceme, aby netrpěly, jako trpíme my, když jdeme mluvit s úřady, nakupovat a prodávat na náměstí. Na žádném úřadě se nemluví kečuánsky, proto vyžadujeme, aby učitel vyučoval španělštinu, a jestli chce učit kečuánštinu, vezmeme děti [ze školy].“) Naopak obyvatelstvo s nízkou úrovní znalosti kečuánštiny vyžaduje pro své děti bilingvní vzdělávání, aby byla zachována jejich identita a dorozuměly se se staršími lidmi.

Většina respondentů však vnímá bilingvní školství jako přechod ke španělštině. Ačkoliv bilingvní programy podle učitelů a některých lídrů zvýšily užívání kečuánštiny v některých situacích, což implikuje do jisté míry udržování jazyka, je třeba mít na paměti, že jazyk užívaný při práci mimo komunitu je stále španělština.

V 6. kapitole (s. 172–198) je prezentován POHLED MESTICKÉ POPULACE NA KONTAKT MEZI KEČUÁNŠTINOU A ŠPANĚLŠTINOU a vědomosti, postoje a očekávání mesticů vzhledem ke kečuánštině a jejím mluvčím. Tento přístup, a Haboudová to zdůrazňuje, není běžný, většina výzkumů se zaměřuje pouze na indiánskou populaci. Údaje byly sebrány při zvláštním výzkumu s pouhými 60 respondenty (viz úvodní část). U jednotlivých otázek podává spektrum různých odpovědí, dává je do souvislostí s pohlavím, věkem a zaměstnáním a vše doplňuje přehlednými grafy.

Odpovědi na otázku, *jakými jazyky se v Ekvádoru mluví*, ukázaly, že pro 100 % mesticů je to španělština, 68 % udávalo kečuánštinu (100 % respondentů mladších 20 let a většina univerzitních studentů a odborných pracovníků), další zmiňovali cizí jazyky (především angličtinu, ale i jiné; zde je zajímavé, že je uvedlo 43 % žen, ale méně než 5 % mužů), domorodé jazyky (kromě kečuánštiny) nebo dávali nepřesné odpovědi jako „amazonské jazyky“, „jazyky indiánů“, „jiné dialekty“ apod. Někteří respondenti nazvali indiánské jazyky „dialekty bez gramatiky“ a pro jiné nebyl rozdíl mezi kečuánštinou, „jinými jazyky“, „jazyky indiánů“ nebo neosobním „to, čím mluví indiáni“. Většina respondentů nepovažovala indiánské jazyky a indiánskou populaci za součást současné ekvádorské identity, což odporuje představě cizinců o Ekvádoru jako zemi s početným indiánským obyvatelstvem.

Pro *vývoj v příštích šesti letech* vypovědělo 42 % respondentů, že kečuánština zmizí, 26 %, že by se mohla udržet, a 32 % nemá představu, přičemž muži byli více pro zachování nebo nevěděli, zatímco ženy (jazyk budoucnosti bude podle nich angličtina) a nejmladší věková skupina předpovídaly zánik kečuánštiny. Důvody, proč by měla kečuánština vymizet, byly její nízký status a prestiž („je to jen jazyk indiánů ... ničím nevyniká, nepoužívá se mimo“), její omezená praktická funkce („je to jazyk, který se nevyvíjí a nemá budoucnost ... [indiáni] se musí naučit španělsky, aby přežili“)

a nedostatek jazykové vitality; někteří dávali vymírání kečuánštiny do souvislosti s nepovedenou agrární reformou. Některé respondenty překvapuje a znepokojuje „neočekávaná revitalizace kečuánštiny“, jak ji zprostředkovávají media. („Těžko říct. Pamatuji se, není to tak dlouho, kdy se zdálo, že jen málo lidí mluví kečuánsky, dokonce i indiáni, víte, jenom málo z nich pořád mluví [kečuánsky], a pak, zničehonic, jako by obživla. Je slyšet v rádiu a dokonce v televizi. Prý se také vyučuje na univerzitě. Nevím, co si mám myslet, teď jsou indiáni v kongresu, dokážete si to představit? A začínají mluvit kečuánsky, i když jim nerozumíme; no a nejenom to, ještě ke všemu nosí pončo.“) Zánik kečuánštiny je mestici vnímán jako individuální ztráta (nikoliv ztráta pro komunitu, jak to chápou indiáni).

Další otázkou bylo, *co by se jim líbilo, aby se s kečuánštinou stalo*. Většina odpovědí byla estetického nebo rétorického rázu (vztahovaly se k její tradiční hodnotě, kulturnímu dědictví nebo k její kráse), čtvrtina respondentů zmiňuje zlepšení sociálních podmínek pro její uživatele (nejvíce v nejmladší věkové skupině a u vědeckých pracovníků a studentů), po 5 % respondentů se domnívá, že by jí pomohl zásah vlády, nebo doporučují hispanizaci, aby bylo indiánské obyvatelstvo začleněno do dominující společnosti (pro jejich prospěch). 15 % nedokázalo odpovědět (hlavně ženy). Podle 15 % by se měla kečuánština *vyučovat na školách* (ovšem většinou pouze na vesnických nebo soukromých). Na otázku, jestli by se měla vyučovat na mestických školách, odpověděla kladně třetina respondentů, z nichž pro polovinu by se měla vyučovat jen jako druhý jazyk; pouze 20 % uznávalo multietnický charakter Ekvádoru a mluvilo o vztahu mezi kečuánštinou a znovunalezením národní identity. („Je záhodno ten jazyk znát, protože je to součást naší kultury, je to rodný jazyk, je to náš jazyk, je to naše identita, měla by se vyučovat, abychom nezapomněli zvyky našich předků, abychom poznali lépe sami sebe, je to naše mateřština.“)

Obecně lze říci, že mesticové znají španělštinu jako úřední jazyk země a kečuánštinu jako nejvýznamnější indiánský jazyk (i když ne vždy ji odlišují od ostatních indiánských jazyků) a také vidí další zdroj ohrožení pro indiánské jazyky v angličtině. Sociolingvistické vědomosti jsou ovlivněny zaměstnáním a také pohlavím (zaměstnání je v Ekvádoru stále vázáno na pohlaví). V postoji mesticů lze zaznamenat

výrazný vliv pohlaví: ženy dávají jistější odpovědi, podle nich je kečuánština odsouzena k zániku, zatímco muži jsou více nakloněni zachování jazyka; přes optimismus některých mladých mužů je předpovídána ztráta jazyka. Pro většinu respondentů je kečuánština národním symbolem, který má být nahrazen španělštinou pro dobro indiánů i státu. Přání pro budoucnost kečuánštiny jsou různorodá, často nejistá nebo rétorická. Zodpovědnost za budoucnost kečuánštiny je přenechávána na systému školství nebo na vládě. Pozitivní přístup je symbolický (oživení starých tradic, romantická minulost), naopak pro jiné je kečuánština a její mluvčí překážkou v rozvoji země. Jak dále píše Haboudová, u mesticů není opravdové porozumění pro to, co znamená být součástí multikulturní, multilingvní a multiethnické společnosti. Mesticové a indiáni žijí v neustálém střetu, ve kterém je kečuánština ohrožována jak španělštinou a dominující mestickou společností, tak modernitou.

Závěr kapitoly autorka věnuje *srovnání postojů a očekávání indiánů a mesticů*; uvádí je také v přehledné tabulce. Pro indiány je kečuánština důležitý prostředek pro dorozumívání, pro mestice je omezená, bez prestiže. Ve své symbolické funkci znamená pro indiány prostředek pro posílení moci skupiny a komunity („ať ví, kdo jsme“), pro mestice součást historie, kterou je třeba ochraňovat jako muzejní exponát. Etnicita je pro indiány definována řadou atributů, lze je předefinovat, přizpůsobit, pro mestice je určena pouze rasou a je neměnná. Ztráta jazyka i ztráta identity je pro indiány kolektivní ztrátou, pro mestice individuální. A konečně, zatímco pro mestice je kečuánština jazykem odsouzeným k zániku, indiáni doufají, že se jim podaří jazyk a etnickou identitu udržet, že dosáhnou větší účasti na politickém dění a sociální rovnoprávnosti.

Lingvistická část

Poslední dvě kapitoly knihy jsou věnovány lingvistickým rozborům; 7. kapitola (s. 199–227) vysvětluje některé rysy andské španělštiny ovlivněné kečuánštinou a 8. kapitola (s. 229–263) se zabývá používáním perfektivního gerundia v andské a v bilingvní španělštině. Haboudová opět zdůrazňuje, že na rozdíl od jiných studií nepovažuje zvláštnosti andské španělštiny ani za přechodné rysy při přechodu od kečuánštiny ke

španělštině, ani za odchylky od standardu, ale za jazykovou variantu užívanou španělsky mluvícími monolingvními obyvateli městských částí And, kteří ne vždy byli vystaveni kontaktu s kečuánštinou. Haboudová se zabývá čtyřmi rysy andské španělštiny: pořádkem slov, gerundiálními perifrázemi s významem perfektivity, různými způsoby vyjádření rozkazovacího způsobu a slovesem *dar* ve významu benefaktivu.

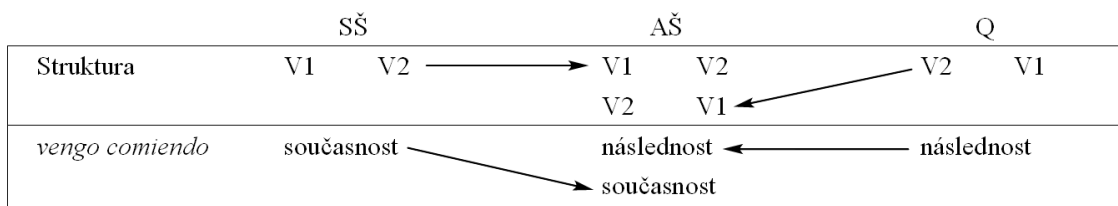
Zatímco španělština je z typologického hlediska jazykem typu SVO,¹³ pro kečuánštinu je typickým pořádkem SOV. Andská španělština (AŠ) se sice obvykle chová stejně jako standardní španělština (SŠ), ale **slovní pořádek** vět se sponou nebo s neinflektovaným slovesem v gerundiu a inflektovaným slovesem se chová jako typ OV: *muriéndose está; pensando viene; profesor es; grande está*. Haboudová tyto konstrukce srovnává s konstrukcemi v kečuánštině, kde je (fakultativní) spona na konci (*hatun-mi (kan) – velký-EVIDENCIALITA (je)*) a tvar významově podobný gerundiu před inflektovaným slovesem (*yuya-shpa shamun – myslet-GERUNDIUM přichází*). Vzhledem k tomu, že podle Kanyho¹⁴ byly ve španělštině konstrukce se slovesem na konci běžné, definuje tuto změnu v andské španělštině jako případ konvergence staré španělštiny a kečuánštiny.

Gerundium s perfektivním významem bude tématem následující kapitoly; zde autorka představuje jeho různá použití a původ v andské španělštině. Toto gerundium označuje v andské španělštině nejen současnost, ale i následnost dějů, tedy jeden děj skončil, než začal jiný. Častěji se objevuje se slovesy pohybu: *viene durmiendo, por eso está tranquilo; arreglando todos los problemas vuelves; voy comiendo* („přichází vyspalý, proto je v klidu“; „vrať se, až si vyřešíš všechny problémy“; „půjdu po jídle“). V andské španělštině však bývá neutrální význam perfektivní a je jistá tendence k ikonickému pořadí (první děj (v gerundiu) před druhým): *sólo durmiendo trabaja; después, ese terreno no me gustó por malo y vendiendo compré aquí* („pracuje jen poté, co se vyspí“; „pak se mi ten pozemek nelíbil, protože byl špatný, a poté, co jsem ho prodal, jsem koupil tady“). Tyto konstrukce srovnává s podobnými v kečuánštině, ve

13 Neutrální pořádek slov v oznamovacích větách: SVO = subject-verb-object (podmět-přísudek-předmět), SOV = subject-object-verb (podmět-předmět-přísudek).

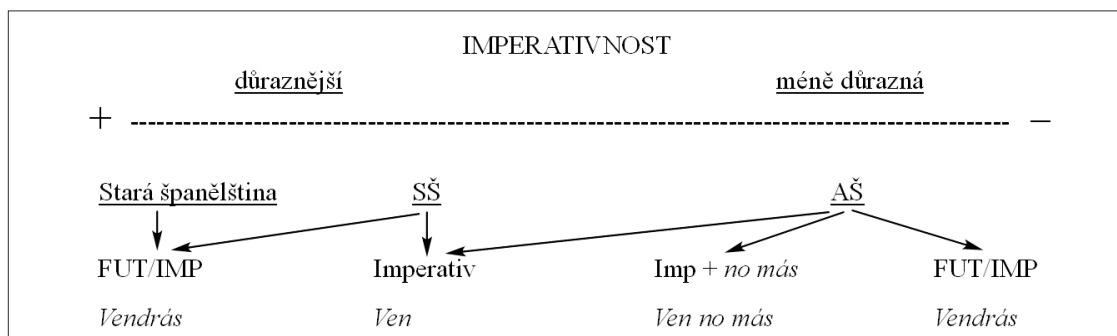
14 Kany, Charles: *Sintaxis hispanoamericana*. Madrid: Gredos, 1969.

kterých má tvar se sufixem *-shpa* význam předčasnosti (*miku-shpa-mi shamuni / rini* – „comiendo vengo / me voy“ („přijdu/půjdu po jídle“)). Haboudová pak schematicky (obr. 5) znázorňuje, jak byla kečuánská sémantika přenesena na struktury ve španělštině už existující (případ transference).

Obr. 5: Původ gerundia s perfektivním významem v AŠ (podle Haboud, s. 209)

Podobně postupuje u různých způsobů vyjádření **imperativnosti**. Jedním z nich je rozkazovací způsob následovaný výrazem *no más* „jen“, který rozkaz zjemňuje, vyjadřuje spíše důvěrné vyzvání (*come no más* – „jen jez, klidně jez“) a pochází z kečuánského limitativního sufixu *-lla* (*miku-y-lla* jíst-IMPERATIV-JEN). Druhý prostředek je použití budoucího času, který se však někdy chová podobně jako imperativ, pokud jde o pozici zájmen: *entregarasme el libro; no le llamarás* („tu knihu mi odevzdáš“; „nebudeš mu volat“). Jeho funkcí je transformovat strohé rozkazy na nepřímou a zdvořilou žádost či návrh; také má intonaci žádosti, ne rozkazu. Je velmi běžný, hlavně v neformálních rozhovorech i písemném styku. Ve staré španělštině naopak futurum rozkaz zesilovalo, autorka tedy původ budoucího času místo imperativu nachází v kečuánštině, kde se také budoucí čas používá pro zjemnění místo strohého imperativu; ten lze sice zjemnit přidáním *-lla* (*no más* „jen“), ale i přesto zní imperativněji (jako důraznější rozkaz) než budoucí čas. Tato forma tedy představuje další případ konvergence mezi standardní španělštinou a kečuánštinou. Na dalším schématu (obr. 6) pak znázorňuje vztah různých forem vyjádření imperativu a různých stupňů imperativnosti.

Obr. 6: Stupeň imperativnosti (podle Haboud, s. 215)

V poslední části Haboudová analyzuje konstrukce jako *dame haciendo el pan mientras yo lavo; dame bajando una cobija* („udělej mi chleba, zatímco budu (něco) mýt“; „přines mi dolů deku“). Tyto konstrukce se skládají ze **slovesa dar a gerundia**, jsou v andské španělštině běžné a význam kódovaný slovesem *dar* („dát“) s klitickým zájmenem (které může být někdy vypuštěno) lze přeložit jako: *mi, pro mě, za mě, místo mě* apod.; vyjadřuje tedy benefaktivitu, dělat něco v něčí prospěch.

V ekvádorské kečuánštině existuje konstrukce *tanta-ta pasa-chi-shpa ku-wa-y* (chléb-PŘEDMĚT podat-KAUZATIV-GERUNDIUM dát-MNĚ-IMPERATIV), která se podobá konstrukci v andské španělštině *dame pasando pan* a označuje zdvořilou žádost („podej mi (prosím) chleba“). Haboudová se však s tímto vysvětlením nespokojuje, protože i když takovéto věty v kečuánštině můžeme získat od bilingvních osob při položení otázky na toto téma, při rozhovorech s kečuánskými respondenty se ukázalo, že dávají přednost konstrukci se sufixem *-pa*: *shamu-pa-y* („(prosím) přijď“). Autorka se domnívá, že by se daná věta vyjádřila tedy spíše ve formě *tanta-ta pasa-chi-pa-y*. Sufix *-pa* nebo v jiných dialektech *-pu* má benefaktivní význam. Podle Cerróna-Palomina¹⁵ (1987) vznikl ekvádorský sufix *-pa* sloučením dvou morfémů: benefaktivního *-pu* a sufixu pro 1. osobu předmět *-wa*. Haboudová tento význam doplňuje příklady v jiných dialektech kečuánštiny z prací jiných badatelů.¹⁶ Na základě společných rysů konstrukce *dar + gerundium* a kečuánské konstrukce se sufixem *-pa* (zdvořilost, substituce (*pro mě, místo*

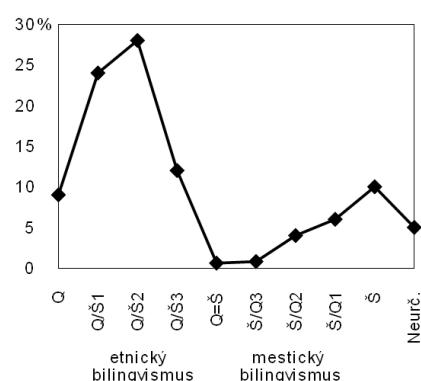
15 Cerrón-Palomino, Rodolfo: *Lingüística Quechua*. Cuzco: CBC, 1987.

16 Není však jasné, proč směšuje slovesný pretranziční (odvozovací) sufix *-pu/-pa* se substantivním pádovým sufixem *-paq* („pro“), který má sice obdobnou formu i význam, ale používá se pouze u jmen a subordinovaných sloves (obvykle jen s nominalizátorem *-na*).

mě), směr (k mluvčímu a k posluchači) a prospěch pro nějakého participanta, který nemusí být vždy vyjádřen), Haboudová vyvozuje, že tyto funkce, kódované v kečuánštině morfologicky, se musí ve španělštině nahradit syntaktickými strukturami, a proto je používána zde analyzovaná perifráze s gerundiem. Navrhuje tedy, aby konstrukce *dar + gerundium* nebyla chápána jako doslovný překlad z kečuánštiny (*-shpa kuy*), ale v souvislosti se sufixem *-pa*. Sloveso *dar* bylo tedy podle ní v andské španělštině gramatikalizováno jako pomocné sloveso s benefaktivním významem, které kodifikuje zdvořilost.

V poslední, 8. kapitole Haboudová zkoumá GERUNDIÁLNÍ PERIFRÁZE S VÝZNAMEM PERFEKTIVITY a poukazuje na rozdíly mezi jejich používáním u monolingvních a bilingvních mluvčích. Zde vedle standardní španělštiny (SŠ) a andské španělštiny (AŠ) vstupuje na scénu španělština bilingvní (BŠ), tj. španělština, kterou používají obyvatelé mluvící též kečuánsky. Haboudová uvádí tabulku a graf, kde je vyznačeno procentuální zastoupení respondentů na různých úrovních bilingvismu (obr. 7). Etnický bilingvismus označuje obyvatelstvo s kečuánštinou jako mateřským jazykem a s různým stupněm znalostí španělštiny; sem patří především obyvatelstvo prvních dvou skupin provincií (Chimborazo a Imbabura). Mestický bilingvismus se vztahuje ke španělsky mluvícím mesticům, kteří ovládají na různých úrovních také kečuánštinu; patří sem většinou lidé z provincií třetí skupiny (Azuay, Loja a Pichincha).

	Úroveň bilingvismu	Zkratka	n=	%
	1. Monolingvismus	Q	246	9
Etnický bilingvismus	2. Počáteční	Q/Š1	681	24
	3. Středně pokročilý	Q/Š2	808	28
	4. Pokročilý	Q/Š3	330	12
	5. Bilingvismus od kolébky	Q=Š	18	0,6
Mestický bilingvismus	6. Pokročilý	Š/Q3	24	0,8
	7. Středně pokročilý	Š/Q2	117	4
	8. Počáteční	Š/Q1	180	6
	9. Monolingvismus	Š	295	10
	Neurčeno	Neurč.	142	5

Obr. 7: Úrovně bilingvismu indiánské populace v ekvádorských Andách (%)
(Podle Haboud, s. 233)

Jak už bylo řečeno, **bilingvní španělština** je španělština, kterou mluví bilingvní mluvčí (interlekt). Vyznačuje se některými jevy, které lze přičíst chybám během učení se jazyka. Haboudová před vlastní analýzou perfektivního gerundia přibližuje některé z nich: chyby ve shodě v čísle, rodě a čase, pořádek slov, vypouštění pomocných sloves, předložek, determinantů apod. a chyby v používání času a způsobu. Čím větší je úroveň znalosti španělštiny, tím méně se objevují takovéto chyby. Pro ilustraci uvedu jen jeden příklad, kde se vyskytuje více chyb najednou:

BŠ: Antes el profesor castiga, éste no castiga, bueno es el maestros que trabaja aquí.
 SŠ: El profesor anterior (nos) castigaba, éste no nos castiga. El maestro que trabaja aquí es bueno.
 Předchozí učitel nás trestal, tehle nás netrestá. Učitel, který tu pracuje, je dobrý (hodný).

Nejprve Haboudová analyzuje používání gerundia s perfektivním významem **u bilingvních uživatelů**. Tato konstrukce se používá ve všech provinciích a u mluvčích na různé úrovni bilingvismu. Je znatelná preference v používání ikonického pořádku slov.

BŠ: yo saliendo de la escuela mi de entrar en colegio
 SŠ: cuando salga de la escuela voy a entrar en el colegio
 až vyjdu ze školy, půjdu na střední školu (*mi* = me he; *he de + inf.* = budoucí čas)

U respondentů z provincií charakterizovaných mestickým bilingvismem se setkáváme s lepším ovládním španělštiny, nicméně přetrvávají chyby typu vynechávání determinantů, předložek a pořádek slov. Přehled o používání konstrukce v různých provinciích v souvislosti s úrovní bilingvismu znázorňuje opět graf (s. 244). Jak lze očekávat, v provinciích skupiny I a II, tj. u etnického bilingvismu, je používání častější (cca 40–60 %) než ve skupině III (AZ 25 %, LO 36 %, PI 13 %). Vyšší užívání v provincii Loja souvisí podle Haboudové se stabilitou místního bilingvismu.

Jak ukázal výzkum, s větší znalostí španělštiny roste používání konstrukcí typických pro standardní španělštinu (*después de + inf.*, *cuando + subj./ind.*), ale tyto konstrukce mohou alternovat s konstrukcí s perfektivním gerundiem:

BŠ: saliendo de la escuela me he de ir al colegio, después del colegio al cuartel
 SŠ: cuando salga...
 až vyjdu ze školy, půjdu na střední, po střední na vojnu

U monolingvních španělsky mluvících obyvatel rozlišuje Haboudová skupinu, která byla (např. v dětství) vystavena přímému vlivu kečuánštiny. U nich se totiž projevuje tendence používat perfektivní gerundium při vyprávění minulých událostí nebo v popisu každodenních činností, při kterých následují po sobě různé činnosti (např. vaření):

AŠ: después ese terreno no me gustó por malo y vendiendo compré aquí

SŠ: después no me gustó ese terreno por malo y después de venderlo me compré aquí

potom se mi ten pozemek nelíbil, protože byl špatný, a poté, co jsem ho prodal, jsem si koupil tady

AŠ: limpiando las guayabas, les pone en agua caliente...

SŠ: después de limpiar las guayabas...

po oloupání guayab je dáte do horké vody...

Dále rozlišuje skupinu bez přímého ani blízkého kontaktu s kečuánštinou (hlavně z městských oblastí a s vyšším vzděláním). U nich se zdá, že andské španělštině dávají přednost při neformálních projevech:

AŠ: acabando la sopita te invito a un Oporto

SŠ: después de acabar la sopita...

až dojím polévku, pozvu tě na Oporto

nebo pokud se vyjadřuje bezprostřednost:

AŠ: solo para que veas que recogiendo tu fax te contesto

jen abys věděla, že sotva jsem vyzvedla fax od tebe, tak ti odpovídám

Závěrem Haboudová konstatuje, že bilingvní Ekvádorci používají perfektivní gerundium častěji a ve všech kontextech, což zřejmě kompenzuje jazyková omezení standardní španělštiny; dále že jeho používání u monolingvních obyvatel je dáno společensky a pragmaticky a tyto nové sociální a pragmatické významy jsou způsobeny kontaktem mezi kečuánštinou a španělštinou; a že hlavní rozdíl v jeho používání mezi bilingvními a monolingvními spočívá v tom, že monolingvní mají k dispozici více jazykových konstrukcí, zatímco bilingvní jsou omezováni svou neúplnou znalostí standardu.

Bilingvní mluvčí mají podle autorky největší obtíže se slovesnými časy a způsoby. Nejdříve se učí infinitiv a tvary přítomnosti, později subjunktiv a kondicionál,

stále však ještě na konci učení se jazyka používají nesprávně (vypouštějí) předložky, determinanty a klitická zájmena. Budoucí čas bývá často nahrazován perifrastickými konstrukcemi, buď *ir a + inf.* (většinou vynechávají předložku *a*), nebo konstrukcí *haber de + inf.* Běžně se také objevuje kečuánský pořádek slov:

BŠ: cuando salgo de la escuela en el colegio estudiar pienso
SŠ: cuando salga de la escuela pienso estudiar en el colegio
až vyjdu ze školy, mám v úmyslu jít studovat na střední

Nakonec Haboudová hledá *souvislosti mezi mírou užívání perfektivního gerundia a očekáváními a identifikací kečuánsky mluvících respondentů*. Ukázalo se, že s klesajícím používáním perfektivního gerundia se plány do budoucna blíží plánům mesticů, individualizují se, a naopak. Obecně tedy na různých úrovních bilingvismu tak dochází jak ke změnám užívaných variant jazyka (bilingvní a/nebo andská a/nebo standardní španělština), tak ke změnám v sociokulturních očekáváních. Tyto vztahy a multidimenzionalitu kontaktu mezi oběma jazyky pak znázorňuje schematicky.

V ZÁVĚRU své knihy autorka shrnuje nejpodstatnější poznatky získané během analýzy a interpretace dat z výzkumu. V poslední (nečíslované) kapitole (269–280) se zamýšlí nad metodologií získávání dat, popisuje výběr členů týmu a názory a zkušenosti jejich i respondentů na samotný sběr dat. Následují přílohy a obsáhlá bibliografie.

Shrnutí

Můžeme bez obav říci, že cílů, které si vytyčila ve své práci, Marleen Haboudová dosáhla. Ve své práci zmapovala vitalitu kečuánštiny i španělštiny v různých sociokomunikačních kontextech, popsala a rozebrala postoje a očekávání indiánského i mestického obyvatelstva ke kečuánštině a jejím mluvčím a popsala některé jazykové vlivy kontaktu mezi oběma skupinami a uvedla je do souvislostí s různými stupni bilingvismu i sociokulturními postoji.

Na základě výzkumu autorka ukazuje, že každý z obou jazyků má určitou sociokomunikační sféru, ve které má převahu nad druhým jazykem. Zatímco španělština

je spojována se získáním individuální moci v mestické společnosti, kečuánština posiluje komunitu jako celek. Jazykové vlivy analyzuje Haboudová v rámci tohoto multidimenzionálního kontaktu, hledá vzájemné vztahy mezi procesem hispanizace a mestizace, tedy mezi změnou jazykovou a etnokulturní. Zvláštnosti andské španělštiny nechápe jako přechodné rysy při přechodu od kečuánštiny ke španělštině (jak to vnímal Muysken), ani jako odchylky od standardní španělštiny (Toscano), ale jako výsledek dlouhodobého kontaktu mezi oběma jazyky a oběma kulturami/společnostmi. Haboudová tak odlišuje andskou španělštinu, používanou i monolingvními mestici, od španělštiny bilingvní, interlektu mluveného bilingvním obyvatelstvem během učení se španělštině.

Je třeba ocenit zvláště autorčin multidisciplinární pohled na problematiku jazykového kontaktu, metodologii sběru dat, obšírný výklad výsledků výzkumu a snahu uvést je do vzájemných souvislostí. Zabývá se také pohledem mesticů na indiánské obyvatelstvo a jejich jazyk (i když s menším vzorkem respondentů). Práci zpřehledňují častá shrnutí a uspořádání dat do různých typů přehledných tabulek a grafů. Nelze také opomenout fakt, že používání kečuánštiny během výzkumu se pro mnohé respondenty zřejmě stalo symbolem její vitality, tj. že ji lze používat i v kontextech běžně vymezených španělštině.

Kniha Marleen Haboudové je velmi přínosnou prací na poli lingvistiky, sociolingvistiky i etnolingvistiky a v době své publikace přinesla nová, aktuální data a nové pohledy na jazykový a společenský kontakt, který je ve své podstatě dynamický a multidimenzionální. Jak sama autorka doufá, její práce může být východiskem pro nové a rozsáhlejší výzkumy.